

Téma náhradní rodinné péče v judikatuře Ústavního soudu (pěstounská péče a osvojení)

doc. JUDr. Helena Hofmannová, Ph. D.

Úvod

Cílem analýzy je objasnit základní principy interpretace náhradní rodinné péče v judikatuře Soudu z pohledu principů ochrany rodinného života podle Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) a evropské Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „evropská Úmluva“). Ústavní soud (dále též „Soud“) se problematice náhradní rodinné péče věnoval především z hlediska ústavnosti stanovení a naplnění zákonných podmínek pro její realizaci. Pojetí náhradní péče v judikatuře vychází z respektování zájmů dítěte a rodičů ve smyslu priority rodičovské péče. Velký význam je v judikatuře kladen na roli státu spočívající v první řadě v aktivní pomoci rodinnému soužití a nikoli rozdělování rodiny.

1. Pojetí náhradní rodinné péče a problémy řešené v judikatuře Ústavního soudu

Při posuzování problematiky náhradní rodinné péče Ústavní soud vychází ze zásad týkajících se respektování a ochrany rodinného života. V tomto smyslu zdůrazňuje, že podstatou rodinného života je soužití dětí a rodičů, v jehož rámci se uskutečňuje právo dětí na rodičovskou výchovu a péči dle čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod. Oprávnění zákonodárce stanovit v souladu s čl. 32 odst. 6 Listiny podrobnosti nemůže dojít k omezení tohoto základního práva. Z tohoto hlediska se Soud soustředí především na ústavnost aplikace zákonných podmínek pro realizaci náhradní rodinné péče. Vychází přitom z podmínek pro omezení práva na rodinný život stanovených v čl. 8 odst. 2 evropské Úmluvy, které je nutné interpretovat restriktivně.

Zásah do práva na rodinný život představuje velmi vážný zásah do základních lidských práv, a proto se vždy musí opírat o zásadní argumenty motivované zájmem dítěte. Materiální nedostatek může být tímto argumentem pouze ve spojení s dalšími okolnostmi. Ani v případech náhradní rodinné péče nemůže být samotná možnost umístit dítě do vhodnějšího prostředí pro jeho výchovu důvodem pro jeho násilné odnětí biologickým rodičům. A i v oblasti náhradní rodinné péče platí princip, podle kterého mají orgány veřejné moci i pozitivní závazky spojené s respektováním rodinného života. Ty spočívají jednak v tom, že jakmile je prokázána existence rodinného vztahu, musí jednak tak, aby se

tento vztah mohl zachovat a rozvíjet. mezi pozitivní povinnosti orgánů veřejné moci dále patří aktivní pomoc s osobními a sociálními obtížemi a povinnost rodiče informovat a řádně je poučit o následcích jejich jednání. Jednotlivé případy před Ústavním soudem zřetelně ukazují, jaký zásadní význam má naplnění těchto pozitivních povinností, resp. jak závažné negativní důsledky na vztah rodičů a dětí má absence takové pomoci.

Je vhodné poznamenat, že na rozdíl od dřívější úpravy v zákoně o rodině, v současné době problematiku náhradní rodinné péče upravuje nový občanský zákoník (dále též „NOZ“). Jak judikatura Soudu, tak nová úprava v NOZ a také v platném zákoně o sociálně-právní ochraně dětí již vycházejí z principu, podle kterého je na prvním místě výchova v biologické rodině. Teprve dalším krokem jsou formy náhradní rodinné péče: svěření dítěte do péče jiné osoby, pěstounská péče, osvojení. Tyto formy musí mít vždy přednost před ústavní výchovou, která je nejzazším krajním opatřením a je jí nutné považovat za postup *ultima ratio*.

Podle důvodové zprávy k NOZ v případech skutečné absence péče rodičů o dítě, musí soud dát přednost péči příbuzného či osobě dítěte blízké před péčí osob pro dítě cizích. Ze stejné premisy vychází i zákon o sociálně-právní ochraně dětí.¹ Svěření dítěte do péče jiné osoby musí mít přednost před péčí nerodinnou, zajišťovanou v ústavech nebo v jiných zařízeních ústavního typu. Svěření dítěte do péče musí být vždy v souladu s nejlepšími zájmy dítěte a musí být respektován názor a přání dítěte tak, jak to vyplývá z Úmluvy o právech dítěte. Případy posuzované Ústavním soudem však ukazují, že tento postup nebyl v praxi, jak orgány sociálně-právní ochrany dětí (dále též „OSPOD“), tak soudy, vždy dodržován.

Konkrétně se Ústavní soud zabýval zejména problematikou osvojení, a to naplněním zákonných podmínek pro osvojení dítěte bez souhlasu rodičů. V těchto případech Soud vychází především z toho, že tento způsob osvojení představuje závažný zásah do rodinného života a proto je nutné přísně zkoumat dodržení podmínek pro legitimitu takového zásahu.

V této souvislosti Soud judikuje, že podmínky stanovené v § 68 zákoně o rodině musí být splněny bezesbytku a nesmí existovat nejmenší pochybnost o tom, že v konkrétním případě nejsou naplněny. Soudy musí zjišťovat, zda je u rodičů dán opravdový nezájem o dítě, tj. musí především posoudit, jaký mají rodiče skutečný vnitřní vztah k dětem. Ústavní soud zdůraznil, že soud se musí zabývat i hodnocením vnějších projevů rodičů vůči dětem, a to vše s přihlédnutím k jejich snaze a možností, jejich sociálním poměrům či schopnosti jejich sociální orientace.²

Rodič má zásadně právo v rámci výkonu své rodičovské odpovědnosti udělit či neudělit s adopcí souhlas a tohoto práva může být zbaven jen po splnění zákonem předvídaným podmínek

---

¹ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „NOZ“), str. 242 a 243. Důvodová zpráva je dostupná na <http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>. Srov. též § 15 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

² Nález sp. zn. I. ÚS 669/02 ze dne 28. 1. 2004, N 11/32 SbNU 97, Osvojení dítěte bez souhlasu rodičů.

rozhodnutím soudu v řízení dle § 180a o. s. ř. I když je podle systematiky o. s. ř. toto řízení zařazeno samostatně, je nepochybné, že jeho předmětem a důsledky je třeba je považovat za zvláštní druh řízení o přiznání, omezení nebo zbavení rodičovské odpovědnosti podle § 176 o. s. ř. Jako takové toto řízení představuje závažný zásah do rodičovských práv a jeho předmětem je omezení rodičovské odpovědnosti jako předstupeň k jejímu zbavení (osvojení dítěte).³

Soud se též vyjádřil k interpretaci šestiměsíční lhůty, stanovené pro existenci tzv. kvalifikovaného nezájmu rodičů o dítě v § 68 odst. 1 písm. a) zákona o rodině. Podle Soudu je již z jazykového výkladu zákona patrné, že tato doba byla zákonodárcem stanovena jako minimální a jako takovou je ji třeba aplikovat. Pokud je tato podmínka splněna, musí soud při zjišťování tzv. kvalifikovaného nezájmu zkoumat i chování rodičů *po* podání návrhu do doby vydání rozhodnutí tak, aby byl v co největší míře minimalizován zásah do základních práv účastníků řízení.⁴

K těmto otázkám je třeba doplnit, že NOZ již obsahuje novou úpravu institutu osvojení, kdy došlo k odlišnému pojetí několika otázek. Podle nové úpravy nemá být institut osvojení považován již výlučně jen za formu náhradní rodinné péče. Úprava v NOZ reflektuje skutečnost, že na rozdíl od všech ostatních institutů náhradní péče (s výjimkou poručenství) se jedná také o záležitost statusovou, kdy rozhodnutí soudu změní zdaleka nikoli jen poměry mezi přirozeným rodičem, dítětem a osvojitelem. Podle důvodové zprávy k NOZ právní úprava vychází ze zájmu dítěte, především z jeho zájmu na odpovídající péči. Přitom se „*za primární považuje péče přirozených rodičů – jsou-li tu a jsou-li jí schopni. Osvojení je proto koncipováno tak, aby rozhodnutí o něm bylo vyhrazeno pro případy, kdy dítě od svých přirozených rodičů již zcela zřejmě nemůže nic očekávat, zejména od nich nemůže očekávat jejich zájem o ně samé a jejich řádnou péči. Zároveň má být samozřejmostí vzetí náležitého zřetele k přání a názoru dítěte, pokud je schopno takto uvažovat. Zájem dítěte má být prvořadým hlediskem i při svěřením dítěte do péče třetí osoby, totiž zpravidla budoucího osvojitele.*“⁵ Z uvedených důvodů a s ohledem na povinnosti vyplývající pro ČR z Úmluvy o právech dítěte (dále jen „Úmluva“) a z evropské Úmluvy o osvojení dětí⁶, a samozřejmě na práva vyplývající z Listiny, bude o svěřením dítěte do péče takové osoby vždy rozhodovat soud.

V NOZ je také nově koncipována i doba pro zjevný opravdový nezájem rodič o dítě a je zde zakotvena povinnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí poučit rodiče o možných důsledcích jeho chování.⁷ O osvojení nelze rozhodnout ani pokud nastaly okolnosti, kdy k osvojení není třeba souhlasu rodiče, je-li někdo z blízkých příbuzných dítěte ochoten a schopen o dítě pečovat a navrhne-li to soudu. V této souvislosti důvodová zpráva k NOZ zdůrazňuje, že celá úprava poměrů rodiče a dítěte vychází ze zásady, že dítě není pouhým objektem, ale vlastním subjektem vztahu rodič – dítě. Rozhodným

³ Nález sp. zn. II. ÚS 485/10 ze dne 13. 4. 2010, N 82/57 SbNU 93, K povinnosti soudu zkoumat skutečné důvody nezájmu rodiče o dítě při rozhodování o osvojení.

⁴ Nález sp. zn. II. ÚS 485/10.

⁵ Důvodová zpráva, str. 196.

⁶ Evropská úmluva o osvojení dětí, vyhlášena jako č. 132/2000 Sb.

⁷ Srov. § 819 a násl. NOZ.

hlediskem pro všechny zúčastněné subjekty je zájem dítěte a všechny zúčastněné subjekty jsou povinny poskytnout dítěti dostatečnou informaci, aby jeho názor na záležitosti, které se jej dotýkají, byl názorem informovaným.⁸

S ohledem na nálezy Soudu týkající se osvojení zletilého, lze doplnit, že vedle osvojení koncipovaného zásadně jako institut týkající se nezletilých, upravuje NOZ i osvojení zletilého.⁹

I přes novou zákonnou úpravu obsaženou v NOZ zůstává nadále platným výchozí princip judikatury Ústavního soudu. Tím je povinnost státu pomoci rodině s osobními či sociálními obtížemi a při řešení problémů při ochraně rodinného života činit v první řadě kroky k obnovení soužití dětí a rodičů.

2. Řízení o kontrole norem

2. 1. Osvojení zletilého dítěte z hlediska rovnosti

V prvním nálezu týkajícím se osvojení se Soud zabýval problematikou osvojení zletilého dítěte z hlediska principu rovnosti. Pod sp. zn. Pl. ÚS 6/96 posuzoval návrh Krajského soudu v Brně na zrušení § 65 odst. 2 zákona o rodině, který stanovil, že „*Osvojit lze jen nezletilého a to jen je-li mu osvojení ku prospěchu.*“ Podle navrhovatele je napadené ustanovení, které nedovoluje osvojení zletilého dítěte, v rozporu s čl. 1 a čl. 3 odst. 1 Listiny, neboť je koncipováno jako výlučné právo nezletilého dítěte. Napadená úprava podle navrhovatele poskytuje nezletilému zvláštní ochranu jeho práv, která jde nad rámec Úmluvy o právech dítěte a čl. 32 odst. 1 Listiny. Navrhovatel též uvedl, že tato úprava vychází z původní koncepce osvojení jako nahrazení rodinných vztahů tam, kde jsou tyto vztahy zpřetrhány a má za úkol chránit především práva nezletilého dítěte – na zajištění řádné výchovy a vývoje dítěte. Opomíjí však, že mohou existovat i důvody a zájem ostatních na osvojení, kdy osvojení zasahuje nejen do rodinně právních vztahů, ale prostřednictvím těchto vztahů např. i do vztahů majetkových.

Při přezkoumávání návrhu Soud konstatoval, že z hlediska zachování principu rovnosti je třeba především posuzovat postavení osvojitelů, neboť je to „*totiž vůle budoucího osvojitele, která je nejen nezbytným, ale také určujícím a prvotním předpokladem vzniku osvojení.*“¹⁰ Z tohoto důvodu třeba právo na osvojení vztáhnout především k osvojitelům. Ve vztahu k nim Soud porušení principu

⁸ Důvodová zpráva k NOZ, str. 203 a 204.

⁹ § 846 - § 854 NOZ.

¹⁰ Nálezy sp. zn. Pl. ÚS 6/96 ze dne 5. 11. 1996, č. 295/1996 Sb, N 113/6 SbNU 313, Osvojení zletilého dítěte v českém právu z hlediska rovnosti.

rovnosti neshledal, neboť jejich postavení z hlediska platné právní úpravy je stejné a všichni mohou osvojit pouze nezletilé dítě.

Co se týká postavení osob zletilých a nezletilých dětí, Soud uvedl, že jejich postavení je z hlediska platné právní úpravy nepochybně nestejně. Nejde však o neústavní nerovnost, neboť ji opodstatňuje přirozená, objektivně existující a evidentní odlišnost mezi nezletilými dětmi a osobami dospělými, odlišnost daná naléhavostí potřeby zajistit náhradní rodinný vztah právě u dětí nezletilých. Rozdíl, který tak zákonodárce v napadeném ustanovení činí, nelze považovat za neodůvodněný, libovolný či diskriminující rozdíl. Návrh zrušení napadeného ustanovení Soud zamítl.

K nálezu byly podány dvě odlišná stanoviska soudců V. Klokočky a V. Paula. Podle V. Klokočky musí být logika osvojení chápána opačně, kdy úprava osvojení nezletilých není žádnou výsadou či privilegiem, ale naopak omezením možnosti osvojení, která jsou opodstatněná věkem osvojení. Naproti tomu u zletilých lze logicky předpokládat, že podmínky osvojení mohou být volnější než u nezletilých dětí, neboť jde o osoby, které jsou schopny právně jednat a rozpoznat své zájmy. Logika zákona je však opačná: místo volnější úpravy osvojení je osvojení zletilých zakázáno. Stát tímto zákazem, aniž by šlo o případ veřejného zájmu, jedná v rozporu s principem minimalizace státního zásahu do osobního a rodinného života a omezuje základní práva svobody člověka, která nejsou ani zákonodárci k volné dispozici. Obdobně ve druhém odlišném stanovisku se zdůrazňuje, že lidskou svobodu lze omezovat jen tehdy, je-li na tom dostatečně silný veřejný zájem. V konkrétním posuzovaném případě však k adopci mělo dojít v zájmu upevnění nové rodiny, vzniklé ze dvou neúplných rodin, kde je veřejný zájem naopak dostatečně patrný. Podle soudce V. P. nebylo napadené ustanovení míněno jako zákaz, ale lze z něj dovodit, že adopce zletilých není upravena, ale není zakázána.

Výklad obsažený v odlišných stanoviscích v podstatě odpovídá současné úpravě v NOZ který osvojení zletilého upravuje.¹¹ I v NOZ je osvojení koncipováno zásadně jako institut týkající se dětí, avšak upravuje se i osvojení zletilých. Podle důvodové zprávy by se mělo jednat o výjimečný institut, který by měl pomoci řešit některé situace, které nejsou jinak než výslovným zákonným ustanovením řešitelné – např. záležitosti statusové. Osvojení, které není obdobou osvojení nezletilého se má týkat např. osob, které nemají potomky, případně pokračovatele ve svém díle či o situace sociální, zdravotní a jiné.¹²

---

¹¹ § 846 - 854 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

¹² Důvodová zpráva k NOZ, str. 210 a násl.

2. 2. Podmínka zákonného vymezení úpravy týkající se ochrany dítěte

Nedostatek zákonné úpravy vymezení podmínek ochrany zájmu dítěte byl důvodem pro zrušení napadených ustanovení zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 23/02. V daném případě se jednalo o návrh prezidenta republiky na zrušení ustanovení tohoto zákona, které upravovaly možnost, aby diagnostický ústav umístil dítě ve smluvní rodině.

Napadený zákon zavedl do právního řádu nový institut smluvní rodiny, aniž by blíže vymezil jeho obsah a stanovil práva a povinnosti členů smluvní rodiny a dítěte a vztahy mezi smluvní rodinou, diagnostickým ústavem a zákonnými zástupci dítěte. Institut smluvní rodiny byl zasazen do kontextu výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy. V jeho rámci se měla uplatňovat práva rodičů a dětí od sebe odloučených soudním rozhodnutím, často proti jejich vůli. Podle vyjádření veřejného ochránce práv k návrhu je rozhodnutí diagnostického ústavu o umístění dítěte do smluvní rodiny dalším zásahem do práva na respektování rodinného a soukromého života dítěte a jeho rodiny.

Při přezkumu ústavnosti napadených ustanovení Soud konstatoval, že umístování dítěte do smluvní rodiny na základě smlouvy mezi diagnostickým ústavem a smluvní rodinou bez dostatečné a úplné zákonné úpravy a soudní kontroly je zásahem do základních práv a svobod dítěte ve smyslu čl. 4 Ústavy a čl. 32 odst. 1 a 4 Listiny. Na základě těchto ustanovení o odebrání dítěte z péče rodičů může rozhodnout pouze soud a jen soud může nařídít ústavní výchovu dítěte. Stejně tak jen soud nařizuje předání dítěte do péče jiné osoby, rozhodnutí soudu je potřeba ke svěření dítěte do pěstounské péče a k osvojení dítěte. Také pozastavení, omezení či zbavení rodičovské zodpovědnosti vyžaduje rozhodnutí soudu. Pokud tedy napadená ustanovení svěřuje do rukou diagnostického ústavu i pravomoc umístit dítě ve smluvní rodině, tedy do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, dochází k významnému zásahu do rozhodovací pravomoci soudu.

Napadená ustanovení, zavádějící do našeho právního řádu pojem smluvní rodina, jsou podle Soudu neurčitá. Neurčité vymezení institutu smluvní rodiny se výrazně projevuje v ustanovení § 8 odst. 4 napadeného zákona, podle kterého jsou prostřednictvím smluvních rodin „zabezpečovány úkoly diagnostického ústavu“. Podle Soudu si „lze jen obtížně přestavit, jak by mohla smluvní rodina zabezpečovat úkoly diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné ...související s umístováním dětí do zařízení...“¹³ I podmínky, za kterých je dítě možné umístit do smluvní rodiny („ve zvlášť odůvodněných případech“, „vyžaduje-li to zájem dítěte“) jsou formulovány příliš neurčitě. Intenzita neurčitosti je podle Soudu tak vysoká, že vylučuje možnost stanovení normativního obsahu napadených ustanovení i pomocí obvyklých interpretačních postupů.

---

¹³ Nález sp. zn. Pl. ÚS 23/02 ze dne 30. 6. 2004, 476/2004 Sb., N 89/33 SbNU 353, Smluvní rodina.

Ustanovení, která zmocňovala Ministerstvo práce a sociálních věcí stanovit vyhláškou podrobnosti pro výběr a přípravu smluvních rodin a podrobnosti spolupráce a kontroly těchto rodin, představují dle Soudu nepřijatelnou delegaci novotvorby na orgán moci výkonné a umožňují úpravu mezi základních práv a svobod podzákonnou úpravou. Ze všech uvedených důvodů Soud napadená ustanovení zrušil.

3. Individuální ústavní stížnosti

3. 1. Zájem dítěte při jeho svěřením do pěstounské péče

K ústavnosti rozhodování soudů o svěřením dítěte do pěstounské péče se Soud vyjádřil v nálezu sp. zn. IV. ÚS 695/2000. Svou interpretaci založil v daném případě na hledisku zájmu dítěte, zakotveném v čl. 3 Úmluvy o právech dítěte, přičemž tato interpretace je odlišná od interpretace zájmu dítěte ve vztahu k právu na rodinný život, kterou učinil později v nálezu sp. zn. II. ÚS 568/09.

V případě posuzovaném pod sp. zn. IV. ÚS 695/2000 se jednalo o nařízení ústavní výchovy u čtyř nezletilých dětí na základě zjištění, že „*rodiče nemají zajištěny řádné bytové podmínky, a navíc neprojevují o děti takový zájem, jaký by projevovat měli.*“¹⁴ Ústavní výchova byla později zrušena s tím, že se děti svěřují do pěstounské péče matky – pěstounky, která tuto péči vykonávala ve Sdružení SOS dětských vesniček. Okresní soud odůvodnil toto rozhodnutí tím, že pěstounka splňuje všechny předpoklady pro výkon této práce, děti jsou na ní fixovány a cítí se v novém domově bezpečně. Naproti tomu jejich rodiče nemají vytvořeny potřebné podmínky pro výchovu dětí a jejich návštěvy jsou sporadické.

K odvolání rodičů rozhodl odvolací soud tak, že potvrdil svěřením do pěstounské péče u tří mladších dětí; a dále jej změnil v části týkající se nejstaršího dítěte tak, že návrh pěstounky na jeho svěřením do její pěstounské péče zamítl. V odůvodnění odvolací soud konstatoval, že rodiče nemohli zabezpečit výchovu nezletilých z objektivních důvodů, nyní mají však již zajištěné bydlení a bydlí u nich další nezletilé dítě, u které se starají dobře. Podle odvolacího soudu tedy nic nebránilo tomu, aby nezletilá, jako nejlépe adaptovatelná, byla svěřena do péče rodičů, když „*jinak je těžké reálně uvažovat o lidsky důstojném bydlení 7 lidí v pokoji o 14 m².*“¹⁵

Proti tomuto rozsudku podal ústavní stížnost opatrovník nezletilé (Okresní úřad v Prostějově), která byla svěřena do péče rodičů. V ústavní stížnosti namítl, že napadeným rozsudkem byla porušena práva nezletilá vyplývající z čl. 3 Úmluvy. Porušení zájmu dítěte spatřoval v tom, že dobu, kterou byla

¹⁴ Nález sp. zn. IV. ÚS 695/2000 ze dne 19. 4. 2001, N 66/22 SbNU 83, K zájmu dítěte jako přednostnímu hledisku při jakékoli činnosti týkající se dětí. Svěřením dítěte do pěstounské péče.

¹⁵ Nález sp. zn. IV. ÚS 695/2000.

nezletilá od svého narození se svými biologickými rodiči, lze počítat na dny a nezletilá má citový vztah nejen ke své pěstounce, ale i ke svým třem sourozencům, kteří jsou v pěstounské péči.

Rodiče nezletilé ve vyjádření k ústavní stížnosti především uvedli, že se snaží o co nejintenzivnější návštěvy nezletilé, což je však do jisté míry omezeno jejich situací – zatím bezvýsledným úsilím o získání pracovních příležitostí a tím i vhodnějších bytových podmínek. Podle jejich názoru je zájem nezletilé tak, jak je interpretován opatrovníkem, v příkrém rozporu s čl. 5, 7, 8 a 9 Úmluvy, neboť pečovat o své dítě a vychovávat je, stejně jako právo na rodičovskou péči a na zachování rodinných svazků patří mezi nezadatelná práva.

Ústavní soud při posuzování tohoto případu konstatoval, že sdílí názor rodičů nezletilé, že při interpretaci zájmu dítěte musí být brány v úvahu také výše uvedené články Úmluvy, která kladou důraz na právo dítěte nebýt odděleno od svých rodičů proti jejich vůli. Zároveň upozornil, že čl. 9 Úmluvy připouští možnost takového oddělení, je-li potřebné v zájmu dítěte. Zájem dítěte jako přední hledisko při jakékoli činnosti týkající se dětí, podle Soudu reflektuje skutečnost, že *„jakkoli lze považovat za přirozené a žádoucí, aby dítě bylo vychováváno svými rodiči, nelze odhlédnout od toho, že i dítě samo je bytostí jedinečnou, nadanou nezadatelnými, nezczitelnými, nepromlčitelnými a nezrušitelnými základními právy a svobodami, tedy bytostí, které by se mělo dostat při jejím vývinu toho nejlepšího, totiž toho, aby výše uvedené atributy nezůstaly prázdnými slovy.“*¹⁶

Na základě této argumentace dospěl Ústavní soud k názoru, že odvolací soud se v napadeném rozhodnutí nevypořádal se skutečností, že nezletilá nebyla od svého narození dosud vůbec v péči svých rodičů a je společně se sourozenci umístěna v SOS dětské vesničce. Vzhledem k tomu, že nezletilá biologické rodiče zná z pouhých dvou návštěv za rok a půl, přechod do jejich výchovné péče by podle Soudu znamenal riziko jejího vážného psychického ohrožení. Ústavní soud uzavřel, že odvolací soud postupoval v rozporu s čl. 3 Úmluvy o právech dítěte. Z uvedených důvodů napadené rozhodnutí zrušil.

Východiska a argumentace obsažená v tomto rozhodnutí jsou odlišná od těch, které Soud vyjádřil v později často citovaném nálezu sp. zn. II. ÚS 568/06. V tomto nálezu Soud konstatoval, že základem rodinných vztahů je primárně biologická vazba mezi dětmi a rodiči. Proto tam *„kde se dostane do konfliktu zájem osob pokrevně příbuzných, u nichž prokazatelně existují i sociální vazby tvořící typické rysy rodiny, se zájmem osob nepříbuzných, mezi nimiž a dítětem se v minulosti sice rovněž vytvořily v důsledku déletrvajícího společného soužití shora zmíněné vazby emoční, sociální a další, které by jinak naplňovaly rysy tzv. de facto rodinných svazků, je třeba - není-li zde jiný naléhavý důvod - poskytnout ochranu těm rodinným vztahům, které naplňují vedle vazeb emočních a sociálních i vztah pokrevního příbuzenství.“*¹⁷

¹⁶ Nález sp. zn. IV. ÚS 695/2000.

¹⁷ Nález sp. zn. II. ÚS 586/06 ze dne 20. 2. 2007, N 33/44 SbNU 399, K úpravě styku dítěte s jeho původním matrikovým otcem, jehož otcovství bylo později popřeno.

Soud zdůraznil, že jakmile je prokázána existence rodinného vztahu, musí stát v zásadě jednat tak, aby se tento vztah mohl rozvíjet, a musí přijmout opatření za účelem sloučení biologické rodiny (např. rozsudek ve věci Kutzner proti SRN). Je tedy povinností státu „*poskytovat takovému vztahu specifickou ochranu, a to i před zásahy ze strany třetích osob. Tím spíš stát nesmí právními nástroji vytvořit situaci, která by kvalitu, ba integritu, rodinného života oslabovala a vztahy v takové rodině narušovala.*“¹⁸

Právě z těchto závěrů vycházela pozdější judikatura týkající se ochrany rodinného života.

3. 2. Podmínky pro osvojení dítěte bez souhlasu rodičů – opravdový nezáměr rodičů

Jádrem judikatury týkající se náhradní rodinné péče, resp. podmínek pro osvojení představují nálezy sp. zn. I. ÚS 669/02 a sp. zn. IV. ÚS 485/10. Oba nálezy se týkaly ústavnosti zákonných podmínek osvojení bez souhlasu rodičů.

V nálezu sp. zn. I. ÚS 669/02 Ústavní soud zamítl jako nedůvodnou ústavní stížnost stěžovatelů (rodičů Wallových) proti rozsudku odvolacího soudu v části, jímž byla u všech jejich pěti nezletilých dětí nařízena ústavní výchova. V části, jímž tento rozsudek potvrdil rozsudek soudu prvního stupně, kterým bylo rozhodnuto, že k osvojení dvou jejich nezletilých dětí J. a M. W. není třeba souhlasu jejich rodičů, Soud uznal námitky stěžovatelů jako opodstatněné a v této části rozsudek zrušil. Zároveň vymezil podmínky pro ústavněprávní interpretaci a aplikaci § 68 zákona o rodině, tedy podmínky pro osvojení dítěte bez souhlasu jeho rodičů.

V případě Wallových obecné soudy dospěly k závěru, že jsou splněny podmínky ustanovení § 68 odst. 1 písm. a) zákona o rodině, tj. že v daném případě není třeba souhlas rodičů k osvojení dětí, neboť rodiče „*po dobu nejméně šesti měsíců soustavně neprojevovali opravdový zájem o dítě, zejména tím, že dítě pravidelně nenavštěvovali, neplnili pravidelně a dobrovolně vyživovací povinnost k dítěti a neprojevují snahu upravit se v mezích svých možností své rodinné a sociální poměry tak, aby se mohli osobně ujmout péče o dítě.*“¹⁹

Své závěry soudy opřely o skutková zjištění, z nichž vyplývalo, že děti byly umístěny do dětského domova dne 16. 11. 2000 na základě předběžného opatření, vydaného předchozího dne. Za rozhodující dobu bylo tedy považováno období od listopadu 2000 do konce prvního pololetí 2001. Neprojevení opravdového zájmu rodičů soudy vyvozovaly především z toho, že rodiče děti pravidelně nenavštěvovali. Podle zjištění soudu prvního stupně matka uskutečnila jednu nezdařenou návštěvu dne 14. 4. 2001, kdy přišla neohlášeně a děti měly karanténu. Poté rodiče své děti nenavštívili, nedali jim žádné dárky, nezaslali jim gratulace k narozeninám či Vánocům. Rodiče se o děti zajímali pouze telefonicky, jiná forma jejich zájmu nebyla zaznamenána.

¹⁸ Nález sp. zn. II. ÚS 586/06.

¹⁹ § 68 odst. 1 písm. a) zákona č. 94/1963 Sb., zákon o rodině (dále jen „zákon o rodině“).

Odvolací soud dále doplnil, že matka po odejmutí dětí nepracovala a byla vyřazena u evidence uchazečů o zaměstnání, otec byl ze zaměstnání propuštěn s dluhy vůči zaměstnavateli. Zároveň poukázal na snahu rodičů o zajištění bydlení, avšak konstatoval, že nevytvořili odpovídající podmínky pro dlouhodobé bydlení s dětmi. Odvolací soud se ztotožnil se závěrem soudu prvního stupně o tom, že chování rodičů je v daném případě neprojevením opravdového zájmu.

Stěžovatelé se závěry soudů nesouhlasili a namítali, že obecné soudy se soustředily formálně na období 6 měsíců od data, kdy děti byly v ústavní péči pouze na základě předběžného opatření. Uváděli, že v jejich případě není dán soustavný nezáměr, i když se jeví být naplněné formální znaky ustanovení § 68 odst. 1 zákona o rodině. Toto podle stěžovatelů vyplývá z toho, že usilovali o zrušení navrhované ústavní výchovy a požadovali návrat dětí domů.

Ústavní soud při posuzování návrhu konstatoval, že podmínky stanovené v § 68 odst. 1 písm. a) zákona o rodině musí být naplněny již ke dni podání návrhu, což znamená, že v řízení podle § 68 odst. 3 musí soud především objektivně zjistit, od které skutečnosti či data začít odpočítávání lhůty. Tento počátek musí být dle Soudu postaven najisto a šestiměsíční lhůta musí být z časového hlediska chápána vždy v celku a musí být splněna již ke dni podání návrhu.²⁰

Soud v této souvislosti zdůraznil, že rozhodnutí podle § 68 odst. 3 zákona o rodině představuje výrazný zásah do vztahu mezi rodiči a dětmi a do rodičovské odpovědnosti stěžovatelů. Podmínky stanovené v § 68 odst. 1 písm. a) zákona o rodině musí být tedy splněny bezezbytku a nesmí existovat nejmenší pochybnost o tom, že v konkrétním případě naplněny nejsou. Obecný soud musí zjišťovat, zda je u rodičů dítěte dán opravdový nezáměr o dítě, a musí vždy přihlížet ke snaze rodičů a také k mezím jejich možností.

Při rozhodování o tom, že k osvojení dítěte není třeba souhlasu rodičů, neboť o dítě po dobu nejméně šesti měsíců soustavně neprojevovali opravdový zájem, musí soud především posoudit zda, popř. *„jaký mají rodiče skutečně vnitřní vztah k dětem. Soud se tedy musí zabývat i hodnocením vnějších projevů rodičů vůči dětem, vůči orgánům ve věci rozhodujícím apod., to vše s přihlédnutím k jejich snaze a možnostem, k jejich sociálním poměrům, schopnosti jejich sociální orientace, stupni jejich inteligence a vzdělání.“*²¹ V daném případě Soud vztáhl tyto podmínky především k možnostem rodičů opatřit si, s ohledem na jejich sociální poměry, adekvátní bydlení pro početnou rodinu.

Z tohoto hlediska Ústavní soud upozornil na to, že rodiče po celé řízení vyjadřovali výrazný nesouhlas s ústavní výchovou a požadovali vrácení dětí. Základním problémem stěžovatelů byl nedostatek vhodného bydlení pro tak početnou rodinu a neschopnost, danou především jejich chudobou, odpovídající bydlení si zajistit. Tato skutečnost byla také příčinou umístění dětí do dětských domovů.

---

²⁰ § 68 odst. 3 zákona o rodině stanovil, že „O splnění podmínek uvedených v odstavci 1 rozhoduje ke dni podání návrhu orgánem sociálně-právní ochrany dětí jako opatrovníkem dítěte, popřípadě rodičem dítěte, soud.“

²¹ Nález sp. zn. I. ÚS 669/02.

Soud situaci rodičů charakterizoval tak, že na tento problém se „nabalovaly“ problémy další, takže lze jen obtížně konstatovat, zda se jedná o nezodpovědné rodiče nebo o programové smolaře, kterým se přes veškerou snahu nedaří uspět.“²²

Za vnější projev rodičů, který svědčí o jejich zájmu o děti je podle Soudu potřeba považovat např. skutečnost, že matka po umístění dětí do dětských domovů podala odvolání proti předběžnému opatření a požadovala v něm zrušení ústavní výchovy. Matka podala odvolání i proti rozsudku okresního soudu, jímž byla nařízena u všech jejích dětí ústavní výchova. Od prosince 2000 do května 2001 zhruba jedenkrát do týdne dětem telefonovala a navštívila je.

Již tyto skutečnosti podle Ústavního soudu ukazují na skutečnost, že o splnění podmínek tzv. soustavného opravdového nezájmu lze mít vážné pochybnosti. Např. nezdařená návštěva matky v dětském domově (v důsledku karantény) spadá do uvedené šestiměsíční lhůty. Ústavní soud konstatoval, že i další aktivity rodičů (mezi jinými právě snaha o získání odpovídajícího bydlení), spadající do druhého pololetí roku 2001, svědčily spíše v jejich prospěch a prokazovaly zájem o děti.

Ústavní soud dospěl k závěru, že naplnění zákonných podmínek pro osvojení dítěte bez souhlasu rodičů nebylo v tomto případě prokázáno a napadeným soudním rozhodnutím došlo k porušení práva stěžovatelů na spravedlivý proces ve smyslu čl. 36 odst. 1 Listiny. Ústavní soud zároveň shledal i porušení čl. 8 odst. 2 evropské Úmluvy, neboť soud zasáhl do práva stěžovatelů na respektování rodinného života v rozporu s ustanovením § 68 odst. 1 písm. a) zákona o rodině.

3. 3. Osvojení bez souhlasu rodičů jako zásah do práva na rodinný život

Další interpretaci podmínek pro osvojení bez souhlasu rodičů provedl Soud ve věci pod sp. zn. II. ÚS 485/10. V této kauze Soud posuzoval ústavní stížnost matky a její dcery proti rozsudku krajského soudu jako soudu odvolacího, kterým bylo určeno, že k osvojení nezletilé není třeba souhlasu matky, a dále proti usnesení Nejvyššího soudu, kterým bylo dovolání matky odmítnuto jako nepřipustné.

Případ se odvíjel od oznámení lékařky nezletilé, na jehož základě sociální pracovnice navštívila v dubnu 2006 domácnost stěžovatelek a matka byla upozorněna na nutnost zlepšit stav domácnosti. Ze zprávy odboru sociální péče zároveň vyplynulo, že nezletilá byla v pořádku a nezbytné věci pro ní byly zajištěny. V rámci dalších návštěv bylo shledáno značné zlepšení domácnosti, avšak při jedné návštěvě (v lednu 2007) bylo zjištěno, že přítel matky je vůči ní agresivní a matka má strach, že užije násilí i vůči dceři. Matka tedy souhlasila s nabídnutým dobrovolným pobytem nezletilé v zařízení poskytující okamžitou pomoc a ještě téhož dne tam byla nezletilá převezena. V závěru zprávy odboru

soc. péče je dále uvedeno, že „matka má o dítě zájem, chce si upravit své životní poměry tak, aby mohla nezletilou převzít zpět do své péče.“²³

---

²² Nález sp. zn. I. ÚS 669/02.

Opatrovník (městský úřad) však přesto dospěl k závěru, že matka není osobou schopnou zajistit řádnou péči o nezletilou a na základě uvedené zprávy zahájil řízení o nařízení její ústavní výchovy. Matka poté navštívila městský úřad a oznámila, že by chtěla dceru do své péče. Bylo jí vysvětleno, že její nové podmínky nejsou pro malé dítě vhodné. Na dalším jednání matka uvedla, že s návrhem na nařízení ústavní výchovy nezletilé nesouhlasí, že si již upravila své rodinné poměry a chce nezletilou zpět do své péče. Rozsudkem Okresního soudu v Mělníku byla však nezletilá svěřena do péče FOD – Klokánek (dále jen „FOD“ a „zařízení K.“).

FOD ve své zprávě uvedl, že „matka nezletilou „občas“ navštívila, naposledy dne 11. 8. 2007, kdy od tohoto data žádným způsobem neprojevuje o nezletilou zájem a „běží tak dle ust. § 68 odst. 1 písm. a) zákon o rodině tzv. kvalifikovaný nezájem.“²⁴ FOD konstatoval, že po uplynutí této lhůty dne 11. 2. 2008, hodlá požádat příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí o podání návrhu o určení „půlročního opravdového nezájmu matky o dítě“ tak, aby nezletilá mohla být předána do náhradní rodinné péče formou adopce. Ze zprávy dále vyplynulo, že v rozhodném období byl zaznamenán pouze jeden telefonní hovor a matky dceru nekontaktovala ani o Vánocích a narozeninách.

Na základě uvedeného podal FOD dne 12. 2. 2008 k městskému úřadu žádost o podání návrhu k soudu o určení nezájmu, a tím právního uvolnění dítěte k adopci. V březnu 2008 podal opatrovník nezletilé návrh na vydání rozhodnutí o nezájmu matky o dítě podle § 68 odst. 1 písm. a) zákona o rodině. Během řízení matka uvedla, že nezletilou v rozhodné době nemohla navštěvovat, neboť neměla peníze a byla bezdomovec. Na její výživu nepřispěla, neboť o tom nevěděla.

Okresní soud rozhodl rozsudkem ze dne 4. 2. 2009 o určení, že matka neprojevila o nezletilou „opravdový zájem v době od 12. 8. 2007 do 1. 4. 2008.“²⁵ Podle okresního soudu matka v období od srpna 2007 do dubna 2008 neprojevila o dceru soustavný telefonický, písemný či jiný zájem, neplnila dobrovolně svou vyživovací povinnost, neupravila si své rodinné, sociální a bytové poměry a nespolečně pracovala se sociálními odbory tak, aby mohla péči o nezletilou převzít. Okresní soud uzavřel, že podmínky podle § 68 zákona o rodině posuzoval ke dni podání návrhu.

O odvolání matky rozhodl odvolací soud tak, že změnil výrok I. rozsudek okresního soudu, neboť neodpovídal zákonné úpravě § 68 zákona o rodině ve spojení s § 181 o. s. ř., a určil, že není třeba souhlasu matky k osvojení. Podle odvolacího soudu jeden telefonát nelze považovat za soustavný zájem matky o nezletilou. Matka navíc dle odvolacího soudu v řízení netvrdila žádné objektivní okolnosti, které jí v rozhodném období bránily soustavně se o nezletilou zajímat. Přestože založila rodinu a zajistila si bydlení, odvolací soud konstatoval, že si v rozhodném období neuspořádala své bytové a sociální poměry tak, aby se mohla ujmout péče o nezletilou.

---

²³ Nález sp. zn. II. ÚS 485/10.

²⁴ Nález sp. zn. II. ÚS 485/10.

²⁵ Nález sp. zn. II. ÚS 485/10.

Proti tomuto rozsudku podala matka dovolání. Opatrovník nezletilý ve vyjádření k dovolání uvedl, že vzhledem k zájmu matky o nezletilou přehodnotil svůj postoj s tím, že náhradní rodinná péče formou osvojení není realizovatelná a s matkou byla domluvena náhradní rodinná péče formou pěstounské péče.

Nejvyšší soud dovolání matky odmítl jako nepřipustné, neboť v dané věci dle jeho názoru nešlo o případ omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti či případ nezrušitelného osvojení.

Stěžovatelky v ústavní stížnosti jednak namítaly, že nezletilá byla v řízení zastoupena kolizním opatrovníkem, který byl zároveň navrhovatelem opatření.²⁶ Uváděly dále, že v daném případě jde o nejzávažnější formu zásahu do práva na rodinný život, která je definitivní a nezvratná. Z tohoto důvodu je potřeba mnohem přísněji posoudit splnění všech náležitostí předepsaných zákonem, tedy zjistit skutečný nezájem rodičů o dítě o ohledem na konkrétní okolnosti. S odkazem na nález sp. zn. I. ÚS 669/02 namítaly, že obecné soudy nijak nevyhodnotily tvrzení, že k pasivitě matky přispěla její neúnosná sociální situace, která jí po určitou dobu neumožňovala cestovat na návštěvy.

Pochybení obecných soudů dále podle stěžovatelek spočívalo v nesplnění pozitivních povinností veřejné moci tak, jak je vymezuje ESLP ve své judikatuře. Poukázaly v této souvislosti na kauzu *W. v. Spojené království*, v níž ESLP konstatoval, že při rozhodování, zda je třeba souhlasu rodiče k adopci dítěte, je nutná maximální ochrana proti libovůli. V daném případě shledal ESLP porušení čl. 8 evropské Úmluvy, když rodiče nebyli upozorněni a varováni ohledně následků svého jednání, a to včetně adopce. V nyní posuzovaném případě měl OSPOD matku upozornit na možné následky jejího „nezájmu“ a aktivně s ní projednávat a monitorovat jeho důvody.

Ústavní soud při posuzování případu uvedl, že z hlediska zjištění obsahu právní úpravy nelze spoléhat jen na jazykový výklad aplikovaného ustanovení, ale relevantní je především účel a smysl aplikované právní normy, případně další uznávané způsoby výkladu. Soud dále shrnul zásady své judikatury a judikatury ESLP týkající se zásahů do rodinného života. Odkázal také na svůj předchozí nález sp. zn. I. ÚS 669/02, a to především ohledně nutnosti naplnění podmínek § 68 zákona o rodině bez nejmenších pochybností a povinnosti soudů posoudit opravdový zájem o dítě, tedy přihlížet také ke snaze rodičů a mezím jejich možností.

V nyní posuzovaném případě stěžovatelek se Soud soustředil na tři aspekty: Na povahu řízení podle § 180a o. s. ř. z hlediska zásahu do rodičovských práv, na otázku rozhodného počátku lhůty a ústavnosti rozhodnutí soudů ve vztahu k naplnění podmínek „opravdového nezájmu“ v daném případě.

---

²⁶ Viz analýza „Postavení orgánu sociálně-právní ochrany dětí jako opatrovníka ohroženého dítěte a jeho role v řízení ve věcech péče o děti. Úloha soudů a orgánů veřejné moci v těchto řízeních (judikatura Ústavního soudu)“, s. 3 a 5 – 6.

Soud předně dospěl k závěru, že Nejvyšší soud v daném případě pochybil, když ryze formálně odmítl dovolání matky pro nepřipustnost, neboť dle jeho názoru se nejednalo o případ omezení nebo zbavení rodičovské odpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu, ani o případ nezrušitelného osvojení. Podle Ústavního soudu představuje řízení podle § 180a o. s. ř. ve spojení s § 68 zákona o rodině vážný zásah do rodičovských práv a jeho předmětem je omezení rodičovské odpovědnosti jako předstupeň k jejímu zbavení (osvojení dítěte). Rodič má právo v rámci výkonu své rodičovské odpovědnosti udělit či neudělit s adopcí souhlas a tohoto práva může být zbaven jen po splnění zákonem předvídaným podmínkách rozhodnutím soudu v řízení dle § 180a o. s. ř. I když je podle systematiky o. s. ř. toto řízení zařazeno samostatně, je nepochybné, že jeho předmětem a důsledky je třeba je považovat za zvláštní druh řízení o přiznání, omezení nebo zbavení rodičovské odpovědnosti podle § 176 o. s. ř.

Ústavní soud se dále neztotožnil se závěry obecných soudů a doktríny o tom, že o splnění podmínek podle § 68 odst. 1 písm. a) zákona o rodině rozhoduje soud ke dni podání návrhu. Uvedený závěr vychází podle Soudu z „*mylné interpretace doby soustavného opravdového nezájmu rodiče o dítě podle § 68 odst. 1 písm. a) zákona o rodině jako jisté kvazipropadné lhůty, kdy uplynutím šesti měsíců bez projevení zájmu o dítě rodič „ztrácí“ část své rodičovské odpovědnosti v rozsahu práva udělit či neudělit souhlas s adopcí..., neboť není třeba zkoumat důvody tohoto nezájmu, jelikož tato doba je dostatečná k vyřešení osobních problémů.*“²⁷ Taková interpretace je ústavně nekonformní, neboť vede k neproporcionálnímu omezení práva na rodinný život rodiče a dítěte. Podle Soudu je již z jazykového výkladu zákona patrné, že tato doba byla zákonodárcem stanovena jako minimální – „*po dobu nejméně šesti měsíců*“ a jako takovou je třeba ji aplikovat.

Z návrhu opatrovníka dítěte musí být tedy patrné, že tvrzený nezám o dítě ze strany rodiče trvá alespoň šest měsíců, přičemž tato doba uplynula nejdříve ke dni podání návrhu, jinak soud bez dalšího návrh zamítne. Pokud je tato podmínka splněna, soud při zjišťování tzv. kvalifikovaného nezájmu o dítě musí zkoumat i chování rodiče *po* podání návrhu do doby vydání rozhodnutí tak, aby byl v co největší míře minimalizován zásah do základních práv účastníků řízení. Tomuto závěru dle Soudu odpovídá i ustanovení § 180b odst. 1, které umožňuje rodiči uplatnit tzv. výhradu rebus sic stantibus, a to nejdříve po uplynutí jednoho roku od právní moci rozsudku. Soud k interpretaci lhůty podle § 68 zákona o rodině doplnil, že vzhledem ke komplikovanosti mezilidských vztahů „*není možné paušálně stanovit „lhůtu“ rodiči k zahájení řádného výkonu jeho rodičovských práv, neboť ta má charakter spíše podpurný, nýbrž je třeba pečlivě a citlivě hodnotit jeho chování a případné důvody neprojevení zájmu, zvažovat různá v úvahu přicházející opatření, přičemž adopce (zbavení rodičovské odpovědnosti) je prostředkem nejkrajnějším.*“²⁸

K ústavnosti důvodů, které obecné soudy vedly k rozhodnutí o tom, že matka neprojevovala o dceru soustavný opravdový zájem, Ústavní soud uvedl, že ze spisu je zcela zřejmé, že k umístění dcery do

---

²⁷ Nález sp. zn. II. ÚS 485/10.

²⁸ Nález sp. zn. II. ÚS 485/10.

zařízení K. došlo se souhlasem matky z důvodů poskytnutí nutné doby k vyřešení osobních problémů a obav o bezpečí nezletilé. Dále je zřejmé, že matka dceru zpočátku navštěvovala, přitom opakovaně uváděla, že o dceru má zájem a po vyřešení osobních problémů ji chce zpět do své péče. Později, od května 2008, začala dceru navštěvovat pravidelně a vyvíjela snahu o navrácení dcery do své péče.

Obecné soudy zcela ignorovaly argumentaci matky, kterou opakovaně vysvětlovala svou nečinnost ve vztahu k nezletilé. Nejenom, že se s ní nevypořádaly, ale považovaly ji naopak za důkaz prokazující stěžovatelčin nezájem o dítě. Argumentace matky je podle Soudu naopak dostačující pro prokázání objektivních důvodů, pro které nemohla dceru v rozhodné době navštěvovat, a v dostatečné míře zpochybňuje splnění podmínek dle § 68 zákona o rodině.

Ústavní soud konstatoval, že nesdílí „až alibistické tvrzení odvolacího soudu o tom, že matka nikterak neupravila své osobní poměry, když ta založila novou, řádně fungující rodinu, dle svých možností si opatřila bydlení, přičemž se snaží dle pokynů sociálních pracovníků o zajištění adekvátního bydlení pro výchovu nezletilé (sic!, zůstává s podivem, že pro výchovu čtyřleté nezletilé se jedná o prostředí nevhodné, kdežto pro výchovu kojence jde o prostředí nezávadné) a nezletilou pravidelně navštěvuje.“²⁹

Závěry obecných soudů o nutnosti vyslovení kvalifikovaného nezájmu matky vůči dceři a tím jejího uvolnění k adopci nerespektovaly v daném případě ústavněprávně vymezené podmínky pro zásah do základního práva stěžovatelek na rodinný život. Těmto závěrům smysluplné propojení s jakýmkoli ústavně chráněným účelem, neboť sice formálně odpovídají dikci zákona, ale nesledují žádný z cílů uvedených v čl. 8 odst. 2 evropské Úmluvy a takový zásah není „nezbytný v demokratické společnosti“.

Závěrem Ústavní soud konstatoval, že celým případem se táhne základní problém matky – její nemajetnost a z ní vyplývající problémové bydlení. Soud vyjádřil politování, že v podmínkách moderního demokratického státu 21. století, uznávajícího principy sociální solidarity, může být hmotný nedostatek příčinou tak drakonického odloučení rodiče od dítěte, když právě hmotná nouze je, ve srovnání s ostatními důvody, ze strany státu problém efektivně řešitelný. Soud zdůraznil, že každý člověk „ať nezaviněně či dílem svým přičiněním, se ve svém životě může dostat do situace, kterou není s to sám vyřešit a která mu dočasně zabraňuje řádně pečovat o své dítě. Vedle rodiny a institucí občanské společnosti je to pak především stát, který má v takových případech klíčovou roli (...) a má a musí činit aktivně kroky k znovuoobnovení svazku mezi biologickým rodičem a jeho dítětem, nadto v situaci, kdy první stěžovatelka od počátku projevovala snahu o řešení své tíživé osobní situace, do které se dostala ne svým zaviněním.“³⁰

K aktivní roli orgánů veřejné moci ve výše uvedeném smyslu Soud uvedl, že ačkoli „nepochybuje o ryzích úmyslech orgánů sociálně-právní ochrany dětí a FOD“ nemůže se však zároveň ubránit

²⁹ Nález sp. zn. II. ÚS 485/10.

³⁰ Nález sp. zn. II. ÚS 485/10.

konstatování, že kdyby tyto orgány věnovaly stejnou práci aktivní pomoci matce, „jako zarputile podnikaly řadu kroků k omezení jejích rodičovských práv“ nemusela být její dcera v době rozhodování Soudu v pěstounské péči a nemuselo dojít k tak závažnému zásahu do vztahu mezi matkou a dítětem.

Shrnutí

Podstatou rodinného života je nejpřirozenější lidská vazba mezi dítětem a rodiči a tedy soužití rodičů a dětí. Tento základní princip judikatury Ústavního soudu týkající se ochrany rodinného života platí i pro realizaci náhradní rodinné péče. I tato forma péče o dítě představuje zásah do rodinného života a do práva dítěte na rodičovskou péči. Závažnost tohoto zásahu se projevuje především v případech odloučení dítěte od rodičů proti jejich vůli.

Takové případy představuje v judikatuře zejména osvojení dítěte bez souhlasu rodičů. Ústavní soud při přezkumu ústavnosti rozhodování obecných soudů o tom, že k osvojení dítěte není třeba souhlasu rodičů, zdůraznil, že zákonné podmínky pro toto rozhodnutí musí být naplněny beze zbytku. Obecné soudy musí vždy zkoumat, zda je skutečně dán opravdový nezájem rodičů o dítě a jsou povinny přihlížet ke všem projevům vztahu rodičů k dětem, k jejich sociálním poměrům a schopnosti sociální orientace. V tomto smyslu má velký význam povinnost orgánů veřejné moci informovat rodiče o možných následcích jejich jednání.

Ústavní soud se vyjádřil také k interpretaci lhůty stanovené pro zjišťování opravdového nezájmu rodičů o dítě. Konstatoval, že vzhledem ke komplikovanosti lidských vztahů není možné rodiči stanovit paušálně lhůtu k zahájení řádného výkonu jeho rodičovských práv. Taková lhůta má mít pouze podpůrný charakter. Soudy jsou povinny pečlivě s ohledem na okolnosti každého konkrétního případu zkoumat chování rodičů a zvažovat různá opatření, přičemž adopce je v rámci náhradní rodinné péče opatřením nejkrajnějším.

Pokud se rodiče dostanou do obtížné situace, která jim brání pečovat o dítě, orgány veřejné moci mají v první řadě podniknout aktivní kroky k znovuoobnovení vztahu mezi rodičem a dítětem. Při rozhodování o případných formách náhradní rodinné péče nemůže být prioritním hlediskem sociální situace rodičů, ale jejich snaha složitou situaci řešit a moci pečovat o dítě.

Struktura analýzy

Úvod

1. Pojetí náhradní rodinné péče a problémy řešené v judikatuře Ústavního soudu

2. Řízení o kontrole norem

2. 1. Osvojení zletilého dítěte z hlediska rovnosti

2. 2. Podmínka zákonného vymezení úpravy týkající se ochrany dítěte

3. Individuální ústavní stížnosti

3. 1. Zájem dítěte při jeho svěření do pěstounské péče

3. 2. Podmínky pro osvojení dítěte bez souhlasu rodičů – opravdový nezájem rodičů

3. 3. Osvojení bez souhlasu rodičů jako zásah do práva na rodinný život

Shrnutí

Seznam použité judikatury

Ústavní soud

Nálezy

- sp. zn. Pl. ÚS 6/96 ze dne 5. 11. 1996, č. 295/1996 Sb, N 113/6 SbNU 313, Osvojení zletilého dítěte v českém právu z hlediska rovnosti.
- sp. zn. Pl. ÚS 23/02 ze dne 30. 6. 2004, 476/2004 Sb., N 89/33 SbNU 353, Smluvní rodina.
- sp. zn. IV. ÚS 695/2000 ze dne 19. 4. 2001, N 66/22 SbNU 83, K zájmu dítěte jako přednostnímu hledisku při jakékoli činnosti týkající se dětí. Svěření dítěte do pěstounské péče.
- sp. zn. I. ÚS 669/02 ze dne 28. 1. 2004, N 11/32 SbNU 97, Osvojení dítěte bez souhlasu rodičů.
- II. ÚS 568/06 ze dne 20. 2. 2007, N 33/44 SbNU 399, K úpravě styku dítěte s jeho původním matrikovým otcem, jehož otcovství bylo později popřeno.
- sp. zn. II. ÚS 838/07 ze dne 10. 10. 2007, N 157/47 SbNU 53, Podmínky pro nařízení ústavní výchovy a pro odnětí dítěte biologickým rodičům.
- sp. zn. II. ÚS 485/10 ze dne 13. 4. 2010, N 82/57 SbNU 93, K povinnosti soudu zkoumat skutečné důvody nezájmu rodiče o dítě při rozhodování o osvojení.

ESLP

- Rozsudek ESLP ze dne 6. 9. 1978, *Klass a ostatní proti Německu*.

- Rozsudek ESLP ze dne 8. 7. 1987, *W. proti Spojenému Království* (stížnosti č. 9749/82).
- Rozsudek ESLP ze dne 22. 6. 1989, *Eriksson v. Švédsko* (stížnost č. 11373/85).
- Rozsudek ESPL ze dne 25. 1. 2000, *Ignaccolo-Zenide v. Rumunsko* (stížnost č. 31679/96).
- rozsudek ze dne 13. 7. 2000, *Scozzari a Giunta vs. Itálie* (stížnost č. 39221/98 a 41963/98)
- rozsudek ze dne 26. 2. 2002, *Kutzner v. Německo* (stížnost č. 46544/99)
- rozsudek ze dne 26. 10. 2006, *Wallová a Walla v. České republika* (stížnost č. 23848/04)
- rozsudek ze dne 21. 6. 2007, *Havelka a další v. Česká republika* (stížnost č. 23499/06)

Seznam používaných zkratk:

Úmluva – Úmluva o právech dítěte, vyhlášena jako č. 104/1991 Sb.

evropská Úmluva - Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, vyhlášena jako č. 209/1992 Sb., ve znění pozměňujících protokolů

Listina – Listina základních práv a svobod, vyhlášená usnesením předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., ve znění pozdějších změn.

NOZ – nový občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

zákon o rodině – zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Soud – Ústavní soud

ESLP – Evropský soud pro lidská práva

OSPOD – orgán sociálně-právní ochrany dětí

Sb. z. – Sběrka zákonů

sp. zn. – spisová značka